

ولایت در فرهنگ اسلام

مفاهیم، انواع و پیامدهای سیاسی - اجتماعی آن

4007

محمدحسین اسکندری

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

تابستان ۱۳۹۸

اسکندری، محمدحسین، ۱۳۲۴ -

ولایت در فرهنگ اسلام: مفاهیم، انواع و پیامدهای سیاسی - اجتماعی آن / محمدحسین اسکندری. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۸.

نه، ۲۲۹ ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۴۹۲: علوم سیاسی؛ ۱۷)

ISBN : 978-600-298-262-9

بها: ۲۳۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه، ص. [۲۱۵] - ۲۱۹: همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. ولایت. ۲. Sainthood*. ۳. ولایت فقیه. ۴. Wilayat al-faqih. ۵. اسلام و سیاست. ۶. Islam and politics.

۷. اسلام و دولت. ۸. Islam and state. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۲۹۷/۴۵

BP۲۲۲

۵۷۲۶۷۵۰

شماره کتابشناسی ملی

ولایت در فرهنگ اسلام: مفاهیم، انواع و پیامدهای سیاسی - اجتماعی آن

مؤلف: حجت‌الاسلام والمسلمین محمدحسین اسکندری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۸

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۳۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اسکو، پلاک ۴، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز بخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارآیی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساس‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «ره»، بیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۴۹۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب به عنوان منبع برای درس‌های ۱. «مبانی اندیشه سیاسی در اسلام»، ۲. «نظام سیاسی و دولت در اسلام و ۳. «اندیشه‌های سیاسی در اسلام و ایران» برای دانشجویان مقطع کارشناسی و درس «افکار سیاسی در ایران و جهان اسلام» برای دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد فراهم آمده است؛ البته دیگر علاقه‌مندان به این زمینه تحقیقی نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم اثر، حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای محمدحسین اسکندری و نیز از ارزیاب محترم، حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای اسماعیل صادق الوعد (دارابکلایی) سپاسگزاری کند.

فهرست مطالب

۱	چکیده
۳	مقدمه

بخش نخست: چشم‌اندازی از تحلیل کلی واژه ولایت

۹	مقدمه بخش نخست
۱۰	ولایت در بعد سیاست

فصل اول: کلیات

۱۳	۱. مفهوم ولایت
۱۵	۲. حقیقت ولایت
۱۵	بعد طبیعی و روان‌شناختی ولایت
۱۷	بعد اعتباری و جامعه‌شناختی ولایت
۱۸	۳. اصلی‌ترین عناصر ولایت
۲۰	اشارات قرآنی به عناصر ولایت
۲۲	دو نکته در دو آیه اخیر
۲۳	۴. جدال درباره مفهوم ولایت

فصل دوم: کاربردهای مختلف ولایت در قرآن

۳۱	مقدمه
۳۱	۱. اقسام و مصادیق گوناگون ولایت
۳۲	۲. بررسی مقایسه‌ای ولایت‌ها
۳۳	۱-۲. ولایت‌های متعارض
۳۳	۲-۲. ولایت‌های متقابل
۳۴	۱-۲-۲. ولایت‌های هم‌سطح و غیرهم‌سطح

۳۵	۳-۲. ولایت‌های متوافق (همسو).....
۳۵	نتیجه.....

بخش دوم: تحلیل ولایت‌های متعارض در پرتو قرآن کریم

۳۹	مقدمه.....
۴۱	قرآن و ولایت‌های متعارض.....

فصل اول: ولایت‌های متعارض در ابعاد روان‌شناختی

۴۳	مقدمه.....
۴۴	۱. ولایت الله.....
۴۶	۲. ولایت بی‌طاعت.....

فصل دوم: ولایت‌های متعارض در ابعاد جامعه‌شناختی

۵۱	مقدمه.....
۵۳	۱. ولایت رسول خدا و جانشینان او.....
۵۵	۲. ولایت طاغوت.....
۵۸	۱-۲. تعارض سیاسی.....
۵۹	۲-۲. نکات کلیدی در باب طاغوت.....
۶۲	۳. ولایت کفار.....
۶۴	نکاتی درباره ولایت کفار.....

فصل سوم: عوامل و زیرساخت‌های ولایت‌های متعارض

۶۹	۱. نقش انسان در تحقق ولایت‌های متعارض.....
۷۳	تولی در قرآن.....
۷۵	۲. زیرساخت‌ها و عوامل تحقق ولایت و حاکمیت.....
۷۷	علل و عوامل ولایت و حاکمیت دینی.....
۷۷	۳. توضیح عوامل حاکمیت دینی.....
۷۸	۱-۳. دسته نخست (مبانی واقعی حاکمیت ذاتی خداوند).....
۷۹	۲-۳. دسته دوم (ملاک‌های لازم در ولایت‌های اعتباری).....
۸۰	۳-۳. دسته سوم (شرایط لازم در شهروندان).....

بخش سوم: قرآن و ولایت‌های متقابل

۸۵	مقدمه.....
۸۸	تنوع در ولایت‌های متقابل.....
۸۸	اختلاف آثار در ولایت‌های متقابل.....

فصل اول: ولایت‌های متقابل در رابطه خدا و خلق

۹۱	چکیده
۹۱	مقدمه
۹۳	۱. مهم‌ترین امتیاز ولایت الهی بر ولایت‌های دیگر
۹۳	بند اول
۹۴	بند دوم
۹۵	۲. آثار و پیامدهای ولایت الهی
۹۶	ولایت رحمانیه خداوند به انسان
۹۸	نکته
۹۸	ولایت متقابل انسان به خدا
۱۰۰	ولایت رحیمیه خداوند به انسان
۱۰۱	ژرفای ولایت الهی در انسان
۱۰۳	نکات کلیدی
۱۰۳	۳. آثار سیاسی ولایت الهی در انسان
۱۰۵	۴. چرا خداوند برای خود ولی می‌گیرد؟
۱۰۷	۵. اختلاف درجات اولیای الهی
۱۰۸	نتیجه

فصل دوم: ولایت‌های متقابل در روابط اجتماعی

۱۰۹	چکیده
۱۱۰	مقدمه
۱۱۳	۱. قرآن و ولایت‌های متقابل اجتماعی
۱۱۵	۱-۱. دلالت‌های آیه ۷۱ سوره توبه بر تقابل ولایت‌ها
۱۱۶	۱-۲. جامع‌ترین آیات ولایت‌های متقابل
۱۱۸	۱-۳. خلاصه‌ای از تقابل ولایت‌های دینی
۱۲۰	۱-۴. گویاترین آیات ولایت سیاسی
۱۲۱	۲. تنوع در ولایت‌های متقابل اجتماعی
۱۲۳	۳. اختلاف آثار در ولایت‌های متقابل اجتماعی
۱۲۴	۴. رابطه ولایت‌های اجتماعی با ولایت الهی
۱۲۶	نکته کلیدی
۱۲۸	۵. ولایت اولیای هم‌سطح
۱۲۸	۵-۱. شواهدی از آیات و روایات بر ولایت اولیای هم‌سطح
۱۳۵	۵-۲. تنوع در ولایت اولیای هم‌سطح

۱۳۶	۳-۵. حقیقت ولایت در اولیای هم‌سطح
۱۳۶	الف) لایه روان‌شناختی ولایت
۱۳۷	ب) لایه اعتباری ولایت
۱۴۰	۴-۵. مهم‌ترین پیامد ولایت در اولیای هم‌سطح
۱۴۱	هشدار آیات درباره اختلاط با کفار
۱۴۲	۵-۵. ولایت الهی و جامعه اسلامی
۱۴۳	۶. ولایت اولیای غیرهم‌سطح
۱۴۳	۱-۶. ولایت اولیای غیرهم‌سطح در جامعه
۱۴۵	۲-۶. اشاره به چند نکته کلیدی در خطبه ۲۱۶ نهج‌البلاغه
۱۴۸	۳-۶. تحول تدریجی در ساختار جامعه سیاسی
۱۵۰	۴-۶. حقوق متقابل والی و رعیت
۱۵۲	الف) حقوق والی بر رعیت
۱۵۶	ب) حقوق رعیت بر والی
۱۵۹	نتیجه

بخش چهارم: تبیین ولایت‌های متوافق در پرتو قرآن کریم

۱۶۳	چکیده
۱۶۴	مقدمه

فصل اول: قرآن و ولایت‌های متوافق

۱۶۵	۱. جمع بین آیات به‌ظاهر متعارض
۱۶۶	۲. ضرورت ولایت‌های انسانی در جامعه
۱۶۸	۳. عمیق‌ترین بنیاد جامعه دینی

فصل دوم: ولایت‌های ذاتی و عرضی

۱۷۱	۱. فرق اصلی ولایت‌های ذاتی و عرضی
۱۷۳	۲. دیگر ویژگی‌های ولایت عرضی (اعتباری)
۱۷۴	۱-۲. محدودیت‌های نوع نخست (ولایت تشریعی)
۱۷۵	۲-۲. محدودیت‌های نوع دوم (ولایت اعتباری)

فصل سوم: قرآن و اعتبار ولایت‌های انسانی

۱۷۹	۱. کیفیت دلالت آیات بر ولایت‌های انسانی
۱۸۲	۲. ولایت معصوم در قرآن
۱۸۴	۳. ولایت در غیرمعصوم
۱۸۶	۴. اصلی‌ترین مبنای حکومت دینی

فصل چهارم: ویژگی حاکمان در عصر غیبت

۱۸۷	مقدمه
۱۸۷	۱. بعد فکری و نظریه‌پردازی در حاکمان دینی
۱۸۹	۲. بعد عملی و رفتاری در حاکمان دینی
۱۹۲	۳. بعد ارتباطات و موقعیت اجتماعی در حاکمان دینی

فصل پنجم: تعامل حکومت با دیدگاه‌های مردمی و تحولات اجتماعی

۱۹۵	۱. آزادی در افتا و اظهار نظر در دولت اسلامی
۱۹۵	۲. تحولات تاریخی و اجتماعی در دولت اسلامی

فصل ششم: عناصر پویایی در سیستم قانونگذاری اسلام

۱۹۷	مقدمه
۱۹۷	۱. نقش اثباتی عقلا (از ادله اربعه) در ابلاغ قوانین اجتماعی
۱۹۸	۲. نقش مبنایی مصالح و مفاسد در انعقاد قوانین اجتماعی
۱۹۹	خلاصه و نتیجه
۲۰۰	۳. نقش اجتهاد در توسعه قوانین اجتماعی
۲۰۳	۴. نقش علی‌البدل احکام ثانوی
۲۰۴	۵. نقش احکام حکومتی در پر کردن خلاء قانونی

فصل هفتم: جمع انحصار ولایت با وجود ولایت‌های دیگر در آیات

۲۰۷	مقدمه
۲۰۷	۱. ولایت‌های متعارض و انحصار
۲۰۹	۲. ولایت‌های متقابل و انحصار
۲۱۰	۳. ولایت‌های متوافق و انحصار
۲۱۱	۴. ولایت‌های هم‌سطح و انحصار
۲۱۵	فهرست منابع

نمایه‌ها

۲۲۱	نمایه آیات
۲۲۵	نمایه روایات
۲۲۷	نمایه اشخاص
۲۲۸	نمایه اصطلاحات

چکیده

ولایت مهم‌ترین مفهومی است که در همه ابعاد زندگی ما (فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی، عبادی و سیاسی، حقوقی و قضایی آثار ویژه خود را دارد. ولایت، امری تصدیقی است و صرفاً در ارتباط جمعی اعضای جامعه تحقق می‌یابد و در عین حال امری تشکیکی است که می‌تواند در هر طرف به تناسب قدرت و موقعیتی که دارد، آثار ویژه و متفاوتی بر آن بار شود.

ولایت، در منابع دینی، اساسی‌ترین مبنا و نخستین بنیاد یک جامعه سیاسی است که ژرفایی عمیق دارد و تا عمق روح و جان شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و گستره‌ای وسیع دارد که همه شهروندان جامعه سیاسی را در بر می‌گیرد. ولایت، حقیقتی پیچیده و دارای وجوه مختلف حقیقی و اعتباری و ابعاد گوناگون روان‌شناختی و جامعه‌شناختی است؛ آن چنان‌که به یک لحاظ می‌تواند جلوه عمیقی از محبت باشد و به لحاظ دیگر، تجلی عظیم قدرت و اقتدار اجتماعی و از جهت سوم، زیباترین چهره مصلحت‌سنجی و خیرخواهی برای جامعه و در چهارمین وجه، والاترین و برجسته‌ترین مظهر عبادت و خداپرستی^۱ یا چشمگیرترین صورت استکبار و خودخواهی و قدرت‌پرستی^۲. ولایت دو چهره تکوینی و تشریعی دارد که هر یک به اقسام مختلفی تقسیم می‌شوند. ولایت (در یکی از مصادیق تشریعی اش) یک اصطلاح سیاسی ویژه قوانین بسیار عمیق و پیچیده است که در یک تقسیم مقایسه‌ای می‌توان آن را بر سه بخش تقسیم کرد.

۱. چون ولایت انبیا و ائمه و نواب خاص و عامشان درواقع جهاد برای تأسیس حاکمیت الهی و پاسداری برای دوام و ماندگاری آن است.

۲. ولایت طاغوت و کسانی که خدا را بنده نیستند و به جای قانون خدا خواسته خود را بر مردم تحمیل می‌کنند و مردم را به پرستش و اطاعت از خود و تقدیس قدرت خود وامی‌دارند.

۱. ولایت‌های متعارض از حقیقتی حکایت می‌کند که منشأ جدایی و تفکیک ملت‌ها در سطح بین‌الملل خواهد شد تا همه جوامع و دولت‌ها و همه واحدهای مجموعه سازمان ملل را فراگیرد.
 ۲. ولایت‌های متقابل به حقیقتی اشاره می‌کند که جمع کثیری از افراد انسان را با قدرت بر گرد یک محور جذب می‌کند تا زمینه ساختن یک جامعه سیاسی با تشکیل حکومت و پیروی ملت از رهبر و مصلحت‌سنجی رهبر برای ملت براساس ولایت متقابل برای رسیدن به اهداف مادی و معنوی مشخص را فراهم سازد.
 ۳. ولایت‌های متوافق (همسو) یعنی ولایت‌های الهی و انسانی یا ذاتی و اعتباری که در ابعاد سیاسی، اجرایی، تقنینی، حقوقی، قضایی و جزایی به منظور تأمین نیازهای گوناگون اجتماعی و تحقق اهداف مختلف زندگی انسانی همدست و هماهنگ و هم‌داستان شوند تا مردم بتوانند در بن‌وقانون و نظام مشخصی، در تأمین امنیت، ایجاد عدالت و تلاش و جدیت، به آینده مادی و معنوی بهتری برای خود امیدوار و دلگرم باشند.
- ولایت در چهره سیاسی، والاترین و برجسته‌ترین و پیچیده‌ترین مفهوم در اصطلاح قرآنی و یگانه مفهومی است که هیچ نظیر و تبدیلی نمی‌توان برایش در نظر گرفت و عمده‌ترین ثمرهای تلخ و شیرین را در زندگی مادی و معنوی و دنیوی و اخروی انسان دارد. این کتاب به توضیح ابعاد و زوایای عمده‌ای از این اصطلاح اهتمام خواهد ورزید.

مقدمه

موضوع این کتاب یک موضوع بسیار پیچیده و فراگیر سیاسی و اجتماعی و یک اصطلاح خاص قرآنی یعنی «ولایت» است. امروز در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تحقیق در اصطلاحات قرآنی و فرهنگ اسلام به‌ویژه در ابعاد سیاسی می‌تواند برای استقلال جامعه اسلامی بسیار مفید باشد؛ چنان‌که ما در بررسی کلمات و اصطلاحات اجتماعی، به‌ویژه مفاهیم سیاسی و مقایسه آنها با معادلاتشان در دیگر فرهنگ‌ها، با ظرافت، پیچیدگی و عمق و کمال این اصطلاحات آشنا می‌شویم تا پژوهشگران ما از زاویه ذهنی و فرهنگ خردی و بومی به آنها بنگرند و تا آنجا که ممکن و رواست، جامعه در این زمینه نیز روی پای خود بایستد و با آنکه قدرت‌ها و ابرقدرت‌های طاغوتی مشتاق‌اند که همه ملت‌ها را در همه شئون سیاسی و اقتصادی و فرهنگی، وابسته و دنباله‌رو و من‌دک در خود کنند، با نگرش دینی، فرهنگ خودی و نگاه بومی به آنها، استقلال و عظمت، هویت و شخصیت و مادیت و معنویت خود را حفظ و سوابق درخشان خویش را زنده کند.

ولایت مفهومی قرآنی است که گرچه در مباحث فقهی، کلامی و فلسفی در طول تاریخ مطرح بوده است، به‌جد می‌توان گفت عمق و پیچیدگی و ظرافت آن در حدی است که با بررسی دقیق و وسعت دید، می‌توان زوایای ناشناخته، لایه‌های تودرتو وسعت و فراگیری آن را مشاهده کرد و به آثار گسترده و بلندی دست یافت که در ابعاد مختلف زندگی جسمی و روحی و فردی و اجتماعی و مادی و معنوی انسان بر جا می‌گذارد و می‌تواند سرسبزی را بر مردگی ابعاد زندگی او را در پی داشته باشد.

بدیهی است ولایت، مفاهیم، انواع و آثار آن، چنان وسیع و پرحاشیه است که بررسی کامل آن در یک نوشته دشوار و غیرعملی است. طبعاً آنچه در این نوشته مورد دقت و بررسی قرار می‌گیرد، صرفاً بخش‌هایی از ولایت است که در یک تقسیم مقایسه‌ای بین انواع مختلف آن

خودنمایی می‌کند و در تأمین نیازهای مختلف انسان‌ها در زندگی اجتماعی و روابط کلی و بین‌المللی آنها نقش مؤثری دارد. «ولایت» در لغت مفاهیم متعددی دارد که بی‌ارتباط با هم نیستند و اهل فن در ریشه‌یابی آنها به نکات ظریفی اشاره کرده‌اند که در جای خود به آنها می‌پردازیم. در اصطلاح خاص قرآنی و فرهنگ دینی، ولایت دارای مفهومی غنی و بسیار پیچیده و ذووجه است، تا آنجا که در بعضی از فرهنگ‌ها نخست ولایت را به دو بخش تکوینی و تشریعی و سپس هریک را به فروع و شاخه‌های گوناگون دیگر تقسیم کرده‌اند و برای ولایت تشریعی یازده قسم برشمرده‌اند.^۱

ولایت در یک اصطلاح خاص قرآنی، رنگ سیاسی و اجتماعی بسیار چشمگیری دارد، تا آنجا که می‌توان گفت مهم‌ترین موضوع سیاسی است که همه ابعاد و شئون زندگی اجتماعی انسان را فرا می‌گیرد و از یک نقطه برتر، بر همه شغل‌ها و صنایع و گروه‌ها و اصناف اشراف دارد و همه را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

ولایت در این اصطلاح، محور وحدت اجتماعی است و با قوی‌ترین جاذبه‌ای که دارد، هم اعضا و افراد و هم گروه‌ها و اصناف را بر محوری واحد جمع می‌کند تا با هماهنگی‌ها، همپوشانی‌ها، تعاون‌ها، همکاری‌ها و هم‌رزی‌های خود، جامعه متحد و یگانه‌ای تشکیل دهند. ولایت در این اصطلاح با استناد و اضافه به یک موجود دیگر (اعم از الهی و شیطانی و انسانی و اعم از مؤمن و کافر و فاسق و طاعی و مجار) مصادیق گوناگون و متعددی پیدا می‌کند که محورهای جوامع مختلف می‌شوند و هریک با جذب افراد متناسب و شیفته خود، منشأ اتحاد و اتفاق آنان خواهند شد تا با گروه‌های انسانی اهداف و مبانی و قوانین متفاوت، در مجموع جوامع مختلفی بر محور ولایت‌های گوناگون تشکیل دهند که یکدیگر را دفع می‌کنند؛ از این رو، می‌توان گفت ولایت از یک سو منشأ اتحاد و پیوستگی و هماهنگی افراد می‌شود تا جامعه‌ای تشکیل دهند و از سوی دیگر منشأ تعارض و ناهماهنگی ایشان خواهد شد تا جوامع گوناگون جهانی را تحقق بخشد؛ یعنی افراد همسورا به هم پیوند می‌دهد و متحد می‌کند تا جوامع ملی را تشکیل دهند و به جوامع گوناگون دوئیت و تباین می‌بخشد تا با هویت‌ها، مبانی، اهداف مختلف و خواسته‌های گوناگون خود، ملت‌ها و جوامع مختلفی را در سطح بین‌الملل مطرح کنند و در سایه مقررات بین‌المللی جنگ و صلح به روابط خود با یکدیگر نظم و تعین بخشد.

بنابراین در سطح بین الملل و سازمان های بین المللی، سعی بر این است که حتی ولایت های متعارض، تا حد امکان و با توجه به برخی از مشترکات و مصالح عمومی و جهانی، پیمان ها و تعهدات بین المللی را بپذیرند و زیر سایه آنها روابط اقتصادی، سیاسی، حقوقی و فرهنگی خود را تنظیم و با یکدیگر روابط صلح آمیز برقرار کنند و از جنگ و پیکار با هم بپرهیزند؛ اما این امر فقط در صورتی امکان پذیر است که همه به استقلال و آزادی یکدیگر در چارچوب آن مقررات احترام بگذارند و از خوی تجاوزگری و ددمنشی و تحقیر و سلطه جویی و استکبار دست بردارند و بعضی به اصطلاح ابرقدرت ها که امروز به برکت انقلاب اسلامی، جز ابرقدرتی پوشالی نیستند، از جنگ طلبی و فتنه انگیزی در دنیا به ویژه در منطقه دست بردارند و بگذارند ملت های دیگر به ویژه ملل مسلمان در کنار هم و در همسایگی هم بیارامند. این امر بیش از هر چیز بستگی به این دارد که وابستگان خود در منطقه راه حال خود بگذارند و آنها را با جنگ افروزی و اختلاف افکنی به جان مردم نیندازند و زندگی دیگران را ویران نکنند که تا وقتی چنین باشد، ملت های مستقل و آزاده نیز سرکوب طغیانگران و دفاع از خود و ملت های ضعیف به ویژه ملل مسلمان و برادران خود را وظیفه می دانند. در این صورت تا وقتی از یک سو جباران و سلطه جویان و مستکبران به راه خود ادامه دهند و از سوی دیگر ملل آزادی خواه مستقل خداپرست زنده و فعال باشند، تنها در صورتی جهان آرامش می یابد که یا جباران و طغیانگران سرکوب و به حق فطری خود قانع شوند و یا ریشه آزادی خواهی و استقلال طلبی کنده و حقوق بشر به دست جباران پایمال شود و مثل گذشته همه ملت ها برده جباران و قدرت پرستان شوند و خفقان و ذلت و استکبار و استضعاف جهان را فراگیرد و جامعه جهانی به صورت جامعه ای جنگلی و حیوانی درآید.

ولایت گرچه مطلقاً از مفاهیم ذات الاضافه است و خصیصه اجتماعی و بین الاثنینی دارد، در درون جامعه ملی، علاوه بر این، جنبه تقابلی نیز دارد و ولایت یک طرف نسبت به طرف دوم، معمولاً بازتابی فطری دارد و ولایت طرف دوم را نسبت به طرف اول در پی خواهد داشت که به لحاظ این خصیصه، عنوان ولایت متقابل را بر آن اطلاق می توان کرد. هر واقعیتی از مهم ترین عواملی که منشأ وحدت، نظم و امنیت و تحقق جامعه انسانی از هرنوعش می باشد، جنبه بازتابی و خصلت تقابلی ولایت خواهد بود. ولایت های متقابل گاهی در رابطه خدا و خلق شکل می گیرد و رنگ اخلاقی برجسته تری دارد و گاهی در بین افراد و اعضای جامعه نمود می یابد و با شکل دادن به روابط آنها صورت اجتماعی پیدا می کند؛ چنان که گاهی در رابطه افراد هم سطح یعنی عموم اعضایی که قاعده و سطح گسترده جامعه را تشکیل می دهند، تحقق می یابد و

منشأ به هم پیوستگی همه افراد در جامعه می شود که می توان عنوان «ولایت های متقابل هم سطح» را بر آن اطلاق کرد. گاهی نیز در رابطه افراد غیرهم سطح مثل پیامبر، امام و والی از یک سو و رعیت و پیروان و شهروندان از سوی دیگر تحقق می یابد که به طور طبیعی در هر طرف، به تناسب امکانات و ضعف و قدرتی که در جامعه دارد، آثار و انعکاسی ویژه خواهد داشت و انتظارات و توقعات خاصی بر خواهد انگیزد و می توان عنوان ولایت متقابل غیرهم سطح را بر آن اطلاق کرد.

علاوه بر آنچه گذشت، ولایت می تواند به تناسب نقش ها و نیازهای گوناگون انسانی - اجتماعی، ولایت های دیگری به منظور تحقق اهداف خود ایجاد و اعتبار کند؛ بنابراین اگر ولایت ذاتی، برای تحقق اهداف خود، ولایت های عرضی و ثانویه ای ایجاد می کند، ولایت های اعتباری، عرضی و ثانویه نیز در تحقق اهداف ولایت ذاتی و اولیه مؤثرند. اگر ولایت ذاتی در ایجاد ولایت های ثانویه اعتباری مؤثر است، ولایت های ثانویه اعتباری نیز در تحقق اهداف ولایت ذاتی مؤثرند و این نیز حاکی از نوعی تعامل ولایی در تحقق اهداف کلی اجتماعی خواهد بود و می توان عنوان ولایت های متوافق را بر این نوع ولایت ها اطلاق کرد.

اکنون باید بگوییم موضوع و محور اصلی بحث در این کتاب ولایت است که به منظور توضیح مفاهیم، تبیین انواع و برشمردن آثار گوناگون اجتماعی آن مورد توجه قرار خواهد گرفت تا در چهار بخش، محورهای نام برده را مورد بررسی و توضیح قرار دهد:

بخش نخست به بررسی کلیات و چشم انداز مفاهیم و اصطلاحات واژه ولایت می پردازد که در دو فصل و چند گفتار به پایان می رسد.

بخش دوم ولایت های متعارض در پرتو قرآن کریم را ضمن دو فصل بررسی می کند: فصل اول ولایت های متعارض در ابعاد روان شناختی و فصل دوم ولایت های متعارض در ابعاد جامعه شناختی.

بخش سوم ولایت های متقابل را بررسی می کند تا در یک فصل ولایت متقابل در رابطه خدا و خلق را در بعد اخلاقی آن توضیح دهد و در فصل دیگر به رابطه متقابل اجتماعی و تبیین ابعاد و زوایای حقوقی آن اهتمام ورزد.

در نهایت بخش چهارم، به تحلیل ولایت های متوافق در پرتو قرآن کریم اهتمام می ورزد؛ ولایت هایی که بعضی از آنها بعض دیگر را ایجاد و اعتبار می کنند تا در تحقق اهدافشان مؤثر باشند؛ اهدافی که منشأ اصلی اعتبار و ایجاد آنها به دست اولیای قبلی بوده است.